

Available online at <http://jgu.garmian.edu.krd>

Journal of University of Garmian

<https://doi.org/10.24271/garmian.2024.1103>

تحفه الاحباب له ئاوئینهی ئەدەبیاتی فارسیدا.

تەلەت تاهیر حەمەدەلی^۱، ساجدە عەبدوڵلا فەرھادی^۱، حومئیرا زمۆردی^۲

۱- بەشی کوردی، کۆلێژ زمان، زانکۆی سەلاحەدین، هەرێمی کوردستان - عێراق

۲- بەشی فارسی، زانکۆی تاران، ئێران

Article Info		پوختە:
Received:	February, 2023	ئەم توێژینەوێهە بە ناوێشانی (تحفه الاحباب له ئاوئینهی ئەدەبیاتی فارسیدا)یە، که تەرخانکراوه بۆ باسکردن و لیکۆلینەوێهە له مەسنەوی تحفه الاحبابی شیخ عوبەیدوڵلای نەهری، چونکه له مێژووی هاوچەرخێ کوردیدا زیاتر ناوی عوبەیدوڵلای نەهری وهک شۆرشگێڕێکی و سەرکردەیهکی ئازا ناسراوه. که متر باس له ژبانی شاعیری، بهرهمی ئەدەبی و شیعەرەکانی به تاییهتی مەسنەوێهە کهی کراوه. ئەم مەسنەوێهە لەژێر کاریگەری مەسنەوی مەعنەوی مەولانای رۆمی نوسراوه و شاعیر لەسەر هەمان پێچکە و شتیوازو بیروباوهره تەسەووفی و نەتەوێهە و بنەماکانی ریبوارانی تەریقەتی نەقشبەندی خستۆتەروو. ئەوێهە که بەرچاوه و لەناو شیعەرەکان بەروونی دیاره، ناوهێنان و کاریگەری شاعیرانی فارسییێزی پێش خۆی وهک وهفایی، حافز، مەولانا، جامییه هۆی هەڵبژاردنی بابەتەکه بۆ ئەوێهە دهگەرێتەوه تاوهکو ئیستا به زمانی کوردی توێژینەوێهە که له بارهی شیعەرەکانی عوبەیدوڵلای نەهری نە کراوه و ئەم هەولە زانستیه دەستپێکی لیکۆلینەوێهە زیاتره له بارهی ناوهڕۆک و شتیوازی شیعەرەکانی.
Revised:	February, 2023	
Accepted	March, 2023	
Keywords		
عوبەیدوڵلای نەهری، تحفه الاحباب، نەدەبیاتی فارسی		
Corresponding Author		
TALAT.HAMADALI@SU.EDU.KRD SAJIDAH.FARHAD@SU.EDU.KRD ZMORRODI@UT.AC.IR		

پێشهکی:

له مێژووی هاوچەرخێ کوردیدا زیاتر ناوی عوبەیدوڵلای نەهری وهک شۆرشگێڕێکی مەزن و سەرکردەیهکی ئازا و بەجەرگ ناسراوه. که متر باس له ژبانی شاعیری، بهرهمی ئەدەبی و شیعەرەکانی کراوه. نەهری، جگە لهوێهە که رێبەری تەریقەتی نەقشبەندی و جەنگاوهرێکی مهیدانی بهرەنگاریبوونەوه دژی زۆرداری و زالمەن بووه له هەمان کاتدا سوارچاکیکی لێزان و زمانزان و شارەزای دونیای ئەدەب و شیعەر و شاعیری بووه. عوبەیدوڵلای نەهری جگە له زمانی کوردی زمانەکانی فارسی و عەرەبی بەباشی زانیوه و هەر لەم سۆنگەیهش مەسنەوی تحفه الاحبابی به زمانی فارسی نوسیبووتەوه. ئەم دیوانه شیعرییه تاقانە بهرهمی ئەدەبی سەرکردە شۆرشگێری کوردە، که بەشی هەر زۆری باسی پێشینانی تەریقەتی نەقشبەندی، ژبان و گوزەران و وەسفی حال و کەراماتیانە. له رینگهێ پر له هەوراز و نشیوی ناسینی خودا و گەشتن به راستیهیەکان. ئەم دیوانه لەژێر کاریگەری مەسنەوی مەولانای رۆمی نوسراوه و شاعیر لەسەر هەمان پێچکە و شتیوازو بیروباوهره تەسەووفی و نەتەوێهە و بنەماکانی ریبوارانی تەریقەتی نەقشبەندی خستۆتەروو. ئەوێهە که بەرچاوه و لەناو شیعەرەکان بەروونی دیاره وهک: ناوهێنان و کاریگەری شاعیرانی فارسی یێزی پێش خۆی وهک: وهفایی، حافز، مەولانا، جامییه که کاریگەری لەسەر بیروباوهر و شتیوازی شیعری عوبەیدوڵلای نەهری هەبووه. شاعیر، کتێبهکانی پێش خۆی له باری تەسەووف و عیرفان بەتایبەت و تەکانی بەهائەدینی نەقشبەندی شای نەقشبەندی به جوانی خوێندۆتەوه و به ئیلهام وەرگرتن لهو دهقانه بیروباوهره ئایینی و تەسەووفی خۆی بۆ هاوهران و خۆشهویستانی هۆنیووتەوه. تاوهکو ئیستا به زمانی کوردی توێژینەوێهە که له بارهی شیعەرەکانی عوبەیدوڵلای نەهری نە کراوه و ئەم هەولە زانستیه دەستپێکی لیکۆلینەوێهە زیاتره له بارهی ناوهڕۆک و شتیوازی شیعری عوبەیدوڵلای نەهری. مەسنەوی تحفه الاحباب نزیکهی ۵۹۹۵ دێره شیعەرە که باس

له ډېرچه لږه، پېښيان، شهري روس و عوسمانی و بنه ماکانی ته رېښه ده کات. له کوی سې ده ستونوسې به رده سې سهد ئیلامی دوعاگو له سالی ۱۳۸۱ هه تاوی کوی کردو ته وه و له شاری ورمې ئیران به چاپی گه یاندوه. تاوه کوو ئیستا ته نیا نووسینیکی چوار لاپه رېښه ته ویش به زمانی تورکی له لایه نووسه رېښی تورکمان به ناوی محمه د ساکی چاکر له سهر هم دیوانه نووسراوه.

ته هری یه که م:

شیخ عوبه یدوللای نه هری و کتبی (تحفه الاحباب)

ناوی ته وای عوبه یدوللای کورې شیخ ته هابه و سالانی 1830 - 1831 له نه هری له دایک بووه. نه هری، گوندیکی ناوچه ی شه مزینانه له ویلایه تی هه کاری که له رووی جوگرافیه وه ده که ویته ناوه راستی کوردستانه وه. بنه ماله ی شیخانی نه هری خاوه نی نفوزی دینی و دونیایې بوون. له رووی دینییه وه مه لای چاک و ناوداریان تیدا هه لکه و تووه، له رووی دونیاییه وه خاوه نی زوی و زاری کشتوکال و خاوه نی دووسد ناوایې بوون که هم ناوایانه له هه دوو بهری سنوری نیوان عوسمانی و ئیراندا بوون. ده سلاتی ئیرشادی ته رېښه تیش، پایه ی دینی، کومه لایه تی سیاسی له جارن به هیزتر کردبوون. (امین، ۱۹۹۲: ۱۵۴)

شیخ عوبه یدوللای کورې هم بنه ماله ده سله اتداریه که شاره زایې زانسته کانی عیرفان و دین بووه. خوینده وارنکی بالده ست و شاعریکی به ده سله ات بووه و سالی 1865 بوته جینشینی باوکی. شیخ عوبه یدوللای یه که مین رابه ری ئایی بووه له میژووی نوئی کوردیدا که جله وی بزائی سیاسی زرگار یخوازانه ی گه لی کورد بگریته ده ست (حمله باقی، ۲۰۰۰: ۴۵)

کاتی شیخ له سهر کورسی رابه رایه تی ته رېښه تیش، روژگار بوو به روژگاریکی دیکه و سهرده میکی ریک و پیک تر هاته کایه وه. هه چنده ته و زاته له جیهانی مه عنه وی و زانستی ته رېښه تدا به راستی پېښه وای خه لکی و سهرده م و یاریده ده ری تاک و گشتیش بوو له رووی روا ته تیشدا خوی مه زن، هیز و شکو و سامان و ده رگایه ک به و زاته ی به خشیبوو به پی گپانه وه ی پېښیان و دواینیان به هیچ که سیک له پیرانی ته رېښه تی سوئی نه به خشراوه. باب و باپیرانی به ریزې ته و زاته هه ری که یان ماوه یه ک له سهر کورسی رابه رایه تی ته رېښه تیش و شیخانی دانیشتبوون هه مووشیان تا سهرمه رگ، ناکاری ساده و ساکار و مه شهب خاکینه بوون. (امین، ۱۹۹۲: ۴۶)

شیخ عوبه یدوللای له سالی ۱۸۶۵ از بوته مورشیدی ته رېښه ت. نوسه رانی کورد و بیانی به پیته به لگه نامه کانی ئینگلیسی و روسی و قاجاری و عوسمانی باس له وه ده که ن که له ماوه یه کی زور کورندا به گویره ی ته و زمینه له باره ی که کومه لگای کورده واری له بو شاییه کی سیاسی گه وره ی داروخان و له ناویردی میرنشینانی کورد و نه نجامه تاله کانی جهنگه نه پساوه کانی نیوان روس و عوسمانی بووه به تایبه تیش دو جهنگی دواپی (1853 - 1856) و (1877 - 1878) زولم و زورداری عوسمانی و قاجاریدا هه موویان بوونه هو ی ته وه ی روژ له دواپی روژ، جه ماوه ریکې به لیشاو له شیخ کوبینه وه و بیته جی هیوایان ته و ناماره به پیته لیدوانی ولیام تابوت سهرکونسولی ئینگلیس له ته ورز و لورد کرزنی، په یامنتری ته و روژگار روژنامه ی تایمز له ئیران نزیکه ی 500 تا 1000 که س له هه مه جوړه چینه کانی میله ت له دیوه خانه که یدا میوانداری کراوه. (حمله باقی، ۲۰۰۷: ۶)

بنه ماله ی شیخ عوبه یدوللای به ډېرچه لږه خه لکی زینوئی شاری مه هابان که له پشت و نه وه ی شیخ محمه د سادقن. (توکلې، ۱۳۷۸: ۲۸۹) شیخ عوبه یدوللای نه هری سهر کرده ی مه غریب و مه شریقی کوردستانه، یه کیکه له شوړشگریانی کوردی سهرده می سولتانی عوسمانی و ئیرانی قاجاری که به سیاسه تی حه کیمانه ی توانی عه رشی سولتانی عوسمانی و قاجاری بیته له رزه.

هم پیاوه بلیمه ته کورې بنه ماله یه کی ئایی یه که ده چنه وه سهر ته رېښه تی نه قشبه ندی. شیخ و بنه ماله که ی له ژیر کاریگه ری هم ته رېښه ته په ریان به ئیمان و ئاین داوه. هم شېخه مه زنه له ته رېښه ته وه بازی داوه بو شوړش و شوړشیکې مه زن که سهرتاسه ری کوردستانی گرتو ته وه. به ئیراده ی عمومی کورد له ماوه ی سالانی شوړشگرییدا ته و شتانه ی ته و کردویه تی بو ته مرؤش، نوپیه. یه کیک له و شته گرنگانه ته وه بوو که گرنگی به که مینه کانی ناو خاکی کوردان ددا. هه ر بوپه ش که مه نه ته وه کانی وه که ئهرمه ن و ناشوری و مه سیحی به شداری کاریگه ریان هه بووه. جا بوپه شوړش شیک، شوړش هه موو نه ته وه کانی کوردستان بووه. ناوچه ی شه مزینان له ویلایه تی هه کاری کاریگه ری ته وانی له سهر بووه و ملکه چی بیروباوه ری ئایی ته وان بوون. له لای شیخ، ده سله ات ته نها له وه دا نه بووه که پیاوکی ته رېښه تی بووه به لکوو خاوه ن مولکیکی زور بووه و زیت له دوو سهد گوندی هه بووه له کوردستانی تورکیا. (فتح الله، ۲۰۱۲: ۲۹-۳۱)

شیخ پیاوکی زیره ک و ووریا بووه و خونی یه کگرتی میله تی کوردی هه بووه. وه که له به لگه نامه کانی به ریتانای ته و روژگار دانیان ناوه به وه ی شیخ بووه هو ی ته وه ی کورد، یه ک بگریت و خه لکی کوردیش به چاوی ریزه وه سهری بکه ن و له ناو که مینه کانیتیش ریزی ل بگرن. هه ر همه ش بوته هو ی ته وه ی که تورک و ئیرانی و روس و ئینگلیسه کان به ترسه وه سهریان کردوه. (صدیق، ۲۰۱۶: ۲)

شیخ عوبه یدوللای به پیته سهرجه م کتبه میژوویه کان و بیروای نوسه رانی کورد و غیره کورد وه که سهر کرده ی کی شوړشگریانه ناسراوه و که متر بایه خی به روژ و پېښه وایه تی ناویراو له مه یدانې ته ده بیات و شاعر دراوه؛ سهر کرده یه ک که به پیته سهرچاوه میژوویه کان به و پیته ی رابه ری ته رېښه تی بووه روژ گرنگی له په رسه ندنی ته رېښه تی به تایبه ت ته رېښه تی نه قشبه ندی هه بووه.

له م نیوه نده دا خامه ی رهنگی شیخ له بواری هو نینه وه ی شاعر ته ویش به زمانی فارسی له لاپه ره کانی میژودا به شاره وپی ماوه ته وه. سو فیه ک که به ئیلهام وهرگرتن له ده قه ئاینیه کان و ئوسولی فیه ی وه که عارف و سو فیه کی ناودار له دونیای ته سه و و عیرفاندا ناوزه دکراوه. ناویراو سهرؤک عه شیرت بووه و توانویه تی خو ی له چوارچیه ی جوگرافیای به رته سک زرگاریکات و وه که رتیه ری ته رېښه تی هه زاران که س له ولاتانیرت ده ریکه ویت.

تاکه به رهه می نووسراوی شیخ که ناسراوه به مه سنه وی (تحفه الاحباب) به زمانی فارسی به یه کیک له به رهه مه هه ر ناوازه کانی دونیای ته سه و و هه ژمارده کرتی که تیایدا شاعر کومه لیک زانیاری میژووی له باره ی خو ی و بنه چه ی، که سوکاری هه روه ها رتیه رایه تی ته رېښه تی پېش خو ی و شیوای ریکردن له دونیای عیرفان و ته سه و و ده خاته روو.

به چاوپېخشانیکی خیرا به و به رهه مه بومان دهرده که ویت که شاعر له لوتکه ی هه ربه رزی شاعیرانی فارسییژی کوردزمان دایه که به زمانی فارسی شاعری هو نیوه ته وه. هم به رهه مه سهرچاوه یه کی ره سه نه له سهر ده سته که وتی زانیاری له سهر ژیان و گوزهرانی خودی شاعیر و هاوچه رخ و پېښینه کانی خو ی.

ههروهك ئاشكرايه ئەم بەرھەمە لە قالمی شێوێ مەسنەوی هۆنراوەتەووە کە قالمی سەرەکی بوو بۆ دەربیری بیروباوەری عێرفانی و تەسەوووف. ناوبراو بە چاولیکەری لە شاعیرانی پیش خۆی وەك مهولانا و نیرامی و سەناپی و عەتار و جامی بیروباوەرەکانی خۆی لە قالمی شیعری مەسنەوی هۆنراوەتەووە ئەویش لەبەر ئەوە بوو کە ئەو قالمی شیعریە هەلبژاردوووە چونکە ئازادییەکی رەهای هەیه بۆ دەربیری چەمکی ئەخلاق، دینی، عیشق و عێرفانی؛ قالمی سادە و ساکار کە تیایدا رووداوەکان بە ئاسانترین شێوێ تیایدا دەر دەبێت و مەودای بەرفراوانی هەیه لە بەکارهێنانی زۆرترین سەرۆای جۆراوجۆر.

سەبارەت بە کتیبی (تحفه الاحباب) پێویستە ئاماژە بەو بەکەین کە ئەم کتیبە بە شێوازی دەستنوس لەلایەن هەندی لە مۆریدەکانی بەردەست بوو و تا کوو ئیستا زیاتر لە سێ دەستنوس دۆزراوەتەووە کە کۆنترینان هی خوالیخۆشبوو حاجی عەبدولقادی نەوازادە بوو. دەستنوسی دووهم ساڵی 1359 هەتاوی نوسراوەتەووە کە نووسەرە کەمی نەزانراوە و بە شێوازی کۆپی لەلای سەید کەریم حوسەینی بەردەستە.

دەستنوسی سێهەم ساڵی 1380 هەتاوی لەلایەن محەمەد عەزیزی ئابادی نوسراوەتەووە کە لەسەر دەستنوی حاجی شیخ عەبدوللای گەیلانی زادە نوسراوەتەووە و ئەم دەستنوسە لەلایەن شیخ سەید فاروقی گەیلانی زادە پارێزراوە.

کتیبی مەسنەوی (تحفه الاحباب) دواجار لەلایەن سەیدئیسلا م دوغاکو لە ساڵی 1378 هەتاوی کۆکراوەتەووە و بە چاپ گەیشتوووە کە تیایدا هەرسێ دەستنوسی بەراورد کردوو. (دعاگو، ۱۳۷۸ : ۱)

سەبارەت بە ژێننامە شێخ عوبەیدوللا و باب و باپیرانی و هەروەها ناوچەیی جوگرافی بەسەربردنی ژێانی ئەم دیوانە شیعریە سەرچاوەیەکی باوەرپێکراوی رەسەنە کە تیایدا شاعیر لە چەند دێرە شیعریک باس لە ساڵی لەدایک بوونی خۆی، باوکی و مامی و ساداتی نەهەری و شەمزیانیان دەکات.

ناو و ساڵی لەدایک بوونی شاعیر بەپێی شیعەرەکانی (تحفه الاحباب)

شاعیر پێی وایە کە رێبوارانی رێگەیی عێرفانی پێویستە زانیاری تەواویان لەسەر رەگ و بنەچەیی خۆی هەبێت کە لە کوێ هاتوون و کێن و کێن ئەوانەیی رێبەرانێ تەریقەت بوونە؟. لەم نێوئەندەشدا خۆی بە کەسێکی بەناوونیشان نازەد دەکات کە گوایه بەهە ئە بۆتە مەشهوری ناو خەلک و خۆی بە شەرمەزار دەزانیت و بەم جۆرە ئاماژە بە ناوی خۆی دەکات کە عوبەیدوللای و بەپێی حروفی ئەبجەدی باس لە ساڵی لەدایک بوونی خۆی دەکات کە جێگەیی هیچ راپەکی جیاواز بۆ توێژەران ناهێنێتەووە و لەم نێوئەندەشدا باس لە شوینی نیشتهجی بوونی خۆی دەکات کە وێرانەیه کە. شاعیر بەم جۆرە باس لە خۆی و سەرگۆزەشتەیی خۆی دەکات:

رشتهی سادات داندان از ادب

بلکه لازم بر اهل طلب

از زمان حال تا خیرالبشر

از تمام سلسله باید خبر

گشته مشهور غلط اندر میان

اسم بی رسم و نام بی نشان

مسکنم محرومی و حرمانی است

موطنم نابودی و نادانی است

لاعجب من الغریب آن غریب (دعاگو، ۱۳۷۸ : ۱۴۱)

گشت تاریخ ولادت من الغریب

لێرەدا و بەپێی حروفی ئەبجەدی وشەیی الغریب بریتییە لە میژووێ لەدایکبوونی شێخ عوبەیدوللای نەهەری کە دەکاتە ساڵی 1830 زایینی.

ئاماژە بە مامی گەورەیی رێبەری گەورەیی تەریقەت

شاعیر لە دێژەیی ژێننامەیی خۆی باس لە مامی گەورەیی سەید محەمەد سائح رێبەری گەورەیی تەریقەت دەکات و لەم دێرە شیعرانە جگە لەووە کە باس لە مەقاماتی مامی دەکات ئاماژە بە شوینی لەدایک بوونی دەکات کە بریتییە لە شەمزیانی سەر بە ناحیەیی نەهەری باکووری کوردستان. ئاماژە بەووە دەکات کە ناوی ئەم شوینە شەمسەدینە کە لەناو خەلکدا بە شەمزیانی ناسراوە و لەخاکی کوردان دایە و لە دوری شاری موسلی عێراقە. لەم نێوئەندەشدا بەپێی حروفی ئەبجەدی وشەیی غفر یا غەرف بە کار دێت کە دەکاتە بەرواری کۆچی دوایی مامی سەید محەمەد سائح کە دەکاتە ساڵی 1280 ی کۆچی.

در مقامات ولایت فالج است

عم من سید مجد صالح است

آن ز (شمس الدین) یکی ناحیه بین

مولد او شد (خمار) و از زمین

شد به شمزینم ستشر بین العباد

اسم شمس الدین در اصل نهاد

آن ز (کردستان) نه از (ایران) و (روم)

(نهر) نام قصبه زان مرز و بوم

که در آن مدفون ذالنون سعید

شهر موصل زان به شش منزل بعید

غفر تاریخ میگو یا غرف را (دعاگو، ۱۳۷۸ : ۱۴۲)

رفت با غفران سوی خلد و غرف

ئاماژە بە تەهای باوکی

شاعیر لە دێژەیی باس و خواسی ژێننامەیی خۆی لە کۆی چەند دێرە شیعریک باس لە ناوی باوکی دەکات کە بە شەهەبەدین ناسراوە، دواي مهولانا خالید، رێبەری تەریقەت بوو کە تیایدا لە هەموو شوینیکی کوردستان و ولاتانیتر مۆریدی هەبوو کە لە ناحیەیی نەهەری نیشتهجی بوو و بەپێی حروفی ئەبجەدی بطغرای الهی بەرواری کۆچی دوایی سەید تەهای نەهەری ئاماژە پێکردوووە کە دەکاتە پێنجەم رۆژی مانگی شەعبانی ساڵی 1269 کۆچی.

مرشدم هم پیر عمم ماجدم

بود سید نام طه والد

از سلال غوث اعظم ذوالمن

نام طه سید از نسل حسن

جمله از روی بهره ور ارباب حال

بعد مولانای خالد آن محال

هم قضا آن لفظ تاریخش نوشت (دعاگو، ۱۳۷۸ : ۱۴۲)

شد بطغرای الهی در بهشت

لە سەرچەم ئەم ژێننامانەدا شێخ، باس لەووە دەکات کە ئەوان لە پەیرەوانی مهولانا خالدین و لەسەر رێچکە و رێبازی ئەو دەرۆن و ئەسلیان بۆ شێخ عەبدالقادر گەیلانی دەگەرێتەووە.

جمله از روی بهره ور ارباب حال

بعد مولانای خالد آن محال

شد ز مولانای خالد آن حقیق (دعاگو، ۱۳۷۸ : ۱۴۳)

نسبت تکمیل و ارشاد طریق

هۆکاره کانی نووسینی (تحفه الاحباب) و ناوزدکردنی به (تحفه الاحباب)

گرنگترین بهره‌می ئە دەبێ حەزەرەتی شیخ، مەسنەوی (تحفه الاحباب) هە که نزیکی شەش هەزار دێرە شیعەرە و بەیئێ نووسینی باوی شاعیرانی تەسەوف بە موناچاتنامە دەست پێدەکات و بە ناوھێنانی ناوہ پێرۆزەکانی خۆی گەورە و پارانەوہ لە قاپی خوا دواتر سەلام و سەلاوات بۆ پێغەمبەری ئیسلام دەنێرێت. کە بەم شێوہیە دەست پێدەکات:

الهی بنامت شدم از عدم بنام تو هم رخت آنجا برم

بنام تو باز از سوی آن دکان به پیشت کشم جمله سود و زیان (دعاگو، ۱۳۷۸: ۱)

شاعیر لە هەشتا دێری سەرەتای مەسنەوی باس لە دەسەلات و گەورەیی خۆی گەورە و عەبدایەتی و بەندایەتی خۆی دەکات کە لە گوناحی بەندەکانی خۆش دەبێت و وێرای مەدح و سەنا باس لە بێ دەسەلاتی بەندەکانی خوا دەکات کە هەردەم چاوەڕێی بەخشین و لوتف و کەرەمی خۆی گەورەن و داواکارە بەبەر شەفاعەتی حەزەرەتی محەمەد بکەوێت و بەم جۆرە کۆتایی بە موناچاتی یە کەم دەھێنێت:

ولیکن نظر چون به رحمت کنم به غوث و مقام نبوت کنم

شفیعم رسول است و غوث کرام که بر هر دو بادا صلوات و سلام (دعاگو، ۱۳۷۸: ۵)

شاعیر ئاماژە بەو دەکات ئە گەر زەرورەتی پەیرەوی کردن نەبواوە ئەم مەسنەویەیی نەدەنوسی لەبەر ئەوہی کوردستانیان بەشێکی زۆریان پەیرەوی تەریقەتی نەقشبەندی پێویست بوو کە باس لە ئادابی تەریقەت بکات بۆ ئەوہی لە سەحرای دین کەس، سەری لێ نەشێوێت و ھەرکەسە و ڕینگە و ڕێچکە یەک نەگرتتە بەر. ھەرۆھە باس لەو دەکات ئە گەر ئەوہی نەنوسیبای لە شەری ئیسلام و ڕێبازی حەزەرەتی محەمەد دورکەوتنەوہ و توشی گومراپی دەبوون.

گر نمی بودی ضرورت پیروی خود نمی گشت مثنی مینوی

لیک چون می بود کردستان همه طالب این عشق و شور و زمزمه

برخلاف شرع وقوم دوالمن بدگمان با خود و به هرکس حسن ظن

از همه آداب این راه رسول هرکسی می بود جاهل یا ذھول

ترک کرده هرکس آثار سلف مخترع گشته به بدعت هر خلف (دعاگو، ۱۳۷۸: ۱۲۹)

شاعیر لە درێژەیی باسکردن لە شێوازی نووسینی مەسنەویەییە کەیدا بەیئێ حروفی ئەبجەدی باس لە سانی دەستپێکردنی ئەم دیوانە شیعریە دەکات و وەک دیاردەییەک بۆ موریدەکانی ناوی دەبات کە بەیئێ داواکاری ھەفأل و ھاوڕێکانی بەناوی (تحفه الاحباب) ناوزەدی کردووہ.

از برای هر مریدی تحفه باد بهر تحصیل مطالب مژده باد

از رجاى دوستان چون گفته شد (تحفه الاحباب) نام آورده شد

عاشق روی خدا تاریخ شد زین قیاس آواز تا مریخ شد (دعاگو، ۱۳۷۸: ۱۳۳)

بەیئێ ئەم بەروارە ((عاشق روی خدا)) و بە یئێ حروفی ئەبجەدی سانی نووسین و ناوانی بە تحفه الاحباب دەکاتە سانی ۱۲۹۲ی کۆچی. لە درێژەیی ئەم بەشەیی مەسنەوی شیخ عوبەیدوللا باس لە ھۆکاری نووسینی دەکات کە بۆ کرانەوہی دڵ و دەرونی رێبوارانی رینگەیی کەشف و شھود نوسراوہ و باس لەوہ دەکات کە مەبەستی لەو دێرە شیعرانە تەنیا دەربیرینی ئەلفاز و ھونەری شیعری و ھوانیئێزی نییە و مەبەستی لێی باس لە حال و مەقامی رێبوارانی تەریقەتە نەک گوته و قسەیی بریقەدار و زۆرتەر بۆ رێنموونی کردنی ئەو کەسانەییە کە دەیانەوێت بگەن بە گەیشتن بە راستی و حەقیقەت کە بریتی یە لە یە کیتی بوون و کەشف و شھود .

هست امیدم قوی از حق بسی که بود پر نفع و سود از هر کسی

باعث فتح قلوب و جان شود طالبان را ذوق بی پایان شود

بهر طلاب طریق اولیا گشت مفتاح رموز اصفیا

تو یقین دان کتاب پرلال هست چون استاد اندر علم حال

ھرکە دارد از کلامش قصد نام گشت محروم از ثواب آن کلام

هست عبد صورت آن خود نادرست نیست عبد صورت الالبت پرست

صورت هر چیز فانی می شود طالب فانی همی فانی بود

پس تو در هر کار اندر هر عمل منحصر میساز در مولی امل (دعاگو، ۱۳۷۸: ۱۳۵)

هۆکاری دواکەوتن و تاخیربوونی نووسینی (تحفه الاحباب)

شاعیر لەتوێی دیوانە کەیدا باس لە درەنگ کەوتنی مەسنەویە کەیی دەکات و باس لە ئەزەلیەت و ویستی خۆی گەورە دەکات کە پێویستە رازی بین بەوہی کە بۆمان دیاری کراوہ ھەرۆک چۆن بەندەکان بەیئێ ئیرادە و ویستی موریدە کەیان ھەر ھەوێنیک بەدەن ئەنجامی نابێت. لەم نێوہندەشدا ئاماژە بە زیارەتکردنی مەرقەدی شیخ عەبدولقادری گەیلانی دەکات کە بە غەوسی ئەعزەم ناوی دەبات و بۆتە ھۆکارێک کە نووسینەوہی ئەو بەرھەمە شیعریەیی بەدرەنگ کەوتووہ و بەمشێوہیە باسی دەکات:

هر چه از حق بود امر اندر ازل طبق آن آید عمل وقت اجل

بی اراده بی مشیت از مرید سود ندهد کوشش و سعی عبید

شد اراده مبدل تدبیرها و ز مشیت گشت هر تأخیرها

از زیارتگاه فیض خاص و عام غوث اعظم قطب عالم بر دوام (دعاگو، ۱۳۷۸: ۱۰۴)

زمانی فارسی له سهردهمی عوسمانیهکاندا

عوسمانیهکان ته میرنشینیکې بچووکې، طایفه یی قالی بوون که له سهردهمی سه لجویه کان گه یشتنه نه ناتولی و دواتر په رهی سهند و ناسیای بچووکې داگیر کرد و به فتهجی نه سته مېول له لایه ن سولتان محمده فاتح له سالی 856 کوی نېمپراتوریه تی عوسمانیه کان دهستی پیکرد. له نیوهی په که می حوکمی خویان له ژیر کاریگری زمان و نه ده بیاتی فارسیدا بوونه. سولتان محمدهدی دووم خوی که سیکې نه دیب بووه و پشتگیری له شاعیران به تایبهت شاعیرانی فارس کردووه. ((له هه موو میژووی عوسمانیه کان نوسراوه که کاتیک سولتان محمده ده چپته کوشکی ده سالات نه م دیره شیعره ی خویندوته وه:

بوم نوبت می زند بر طارم افراسیاب

پرده داری من کندبر مقر قصر عنکبوت

سولتان محموود ویسی نه وهی هه بووه که جامی شاعیر له خوراسانه وه به ره و نه سته مېول ببات و موچه ی سالانه ی بۆ برپوه ته وه)). (ریاحی، ۱۳۵۰: ۹۵)

نورهدین عه بدولره حمان جامی شاعیری به ناوبانگی فارسی له گه ل بایه زیدی دووم جینشینی سولتان محمده فاتح موکاته باتی هه بووه و موچه ی بۆ براوه ته وه، سولتان محمده فاتح به جۆزیک پشتگیری له شاعیرانی فارسی پیکرد ده کرد که به شیک له شاعیرانی تورک، خویان به ئیرانی نازده ده کرد وه ک لثالی شاعیری خه لکی توقاتی تورکیا. (افسانه، ۱۳۸۵: ۷۱)

هه ندی له شاعیرانی نه م رۆژگری عوسمانیه کان پیشوازیان له شیعره ی شاعیرانی فارسی کردووه یا به شیعره ی جوابیان داوه ته وه وه ک قبولی له چوارچپوهی قه سیده به ک وه لای که ماله دین ئیسماعیل شاعیری ئیرانی داوه ته وه. هه ندیکیان له سه ر شتوای حافزی شیرازی و نه میر خه سه روی دیه له وی، شیعیان نووسیوه و هه ندیکیشیان خویان به موریدی مه ولانا زانیوه و مه دح و سه نای مه ولانا یان کردووه. هه ردوو شاعیری ئیرانی حامدی و قبولی له ئیرانه وه چونه ته دهریاری سولتان محمده و نه م دیره شیعره له کتبه میژوویه کان هاتووه:

تجار نظم از عجم آمد بسی به روم لیکن کس نداشت چو این بنده بار لعل (نخجوانی، ۱۳۴۱: ۴۸)

که به یی نه م دیره شیعره بیت هه ر له سه ره تاوه شاعیری زور، رویان کردوته دهریاری عوسمانیه کان و له وی پیشوازیان ل کراره. سه بارت به زمانی فه رمی عوسمانیه کان پیوسته نامه به وه بکرت هاوشیوهی سه لجویه کان روم، زمانی فارسی بوته زمانی فه رمی عوسمانیه کان و بۆ موکتابت و نامه نارذنی خویان زورتر که لکیان له زمانی فارسی وه رگرتووه. (ریاحی، ۱۳۵۰، ۲۰۶) سولتان بایه زیدی دووم که سیکه که جامی، مه سنه وی سلسه الهی به ناوی سولتان بایه زید کردووه؛ سولتانیک که خوی شیعره ی به زمانی فارسی نووسیوه و له باره ی قزلباشه کان سه فه وییوه ده نیت:

لاله صفوت صوفی اگر سر کشد باکله سرخ ز فرمانبری

غرقه به خون باد کلاه و سرش با دل چون قیر ز یزدان بری

جامی له دیارترین نه دیبه کان فارسی پیکرد دهریاری بایه زیدی ئیدریسی به دلیری بووه که کتبی "هشت بهشت" ی به په خشان دهریاری میژووی عوسمانیه کان نووسیوه ته وه. دوی نه م، سولتان سه لیم جینشینی بایه زید، یه که مین دیوانی شیعره ی خوی به فارسی ته واو کردووه. (مفتاح، ۱۳۷۴: ۱۹۴)

له سهردهمی سولتان سه لیمی قانونی، بایه خ پیدان به شانامه و فیردهوسی له لووتکه دایه. شاعیر فضولی به غدادی شاعیری که به سئ زمان شیعره ی گووتوه ده چپته دهریاری عوسمانیه کان، نه سیری شاعیری ناوداری سهردهمی سه فه وییوه کان ده چپته لای عوسمانیه کان و ده ست ده کات به مه دحی سولتان سه لیم و هه ر له وی شانامه یه ک له 1200 دیره شیعره دهنوسیت. له سه دهی ده یه م و یازده هه م، کوی فه ره ننگنوسانی فارسی- عوسمانی به مه به سستی فیربوونی زمانی فارسی، ده سستی پیکرد که گرنگترینان بریتی بوون له:

- فه ره نگی قازی لوتفوللا حله می

- وسیله المقاصد إلى احسن المراسدی، روسته مه وله وی. (مدرسی، ۱۳۸۴: ۸۲)

زمانی فارسی له نیوهی دووهی سهردهمی عوسمانیه کان بووه به زمانی نیمچه فه رمی دهریار و زمانی نه ده بی و چینی ده وله مه ند. به هو ی دامه زرانندی یه که مین چاپخانه له نه سته مېول و دوی سالانی 1839 زایی به هو ی نه وهی له پیشکه وتی نه وروپا دوانه که ون له سالانی 1839 تا 1919 ی زایی جو لانه وه یه که ده سستی پیکرد که زمانی تورکی له وشه ی عه ره بی و فارسی پاک بکه نه وه هه ر بویه زمانی فارسی، بره بره بایه خی پیشووی خوی له ده ست ده دات.

له سهردهمی قاجاریه کان دوی نوپخوای و رۆشنگه ری که له نیوان نووسه ران و رۆشنیره کان هاته ناروه، میرزا حبه بی ئیسفه هانی و سه یده جه ماله دینی نه سه دنابادی و میرزا ئاقاخانی کرمانی به ره و دهریاری عوسمانیه کان رۆشتن و هه ر نه مه ش کاریگری دولایه نه ی دروست کرد که به هو یه وه هه ندی وشه ی عوسمانی هاته نیو به ره مه ی نوسه رانی فارسی سهردهمی قاجاریه کان وه کو: قانون اساسی، صدراعظم، اصلاحات، مجلس.

ناودارترین و به ناوبانگترین گوفار و بلاو کراوه ی فارسی دهره وی ولات له سهردهمی قاجاریه کان بووه که به ناوی رۆژنامه ی نه خته ر له شاری نه سته مېول له سالی 1292 ی کوی چاپ ده کرا. رۆژنامه یه کیت بریتی بوو له رۆژنامه ی شه مس و رۆژنامه ی سروش له لایه ن دیه خوداده وه سه ره برشتی ده کرا.

به کورتی ناوی نه و سولتانانه ی دهریاری عوسمانیه کان که شیعیان به زمانی فارسی نووسیوه ته وه:

1- سولتان ئیلدرم بایه زیدخان 1403ز

2- سولتان محمده فاتحی دووم 1446ز

3- سولتان بایه زیدخانی دووم 1512ز

4- سولتان سه لیم خانی یه که م نازناوی سه لیمی 1520ز

5- سولتان سه لیم خانی دووم نازناوی موچی 1566ز

گروپیک له شاعیرانی فارسی پیکرد سهردهمی عوسمانیه کان که شیعره ی به رزیان به زمانی فارسی نووسیوه ته وه و خاوه نی دیوانی شیعیان بریتین له:

- 1- عزیزدین ئهرده شپری ئهسته ر ئابادی
  - 2- سید عیماده دینی نه سیمی به غدادی
  - 3- شیخی ته بیبی
  - 4- ئه حمده ئیپراهیم محمده داعی
  - 5- مهولانا قه بولی
  - 6- مهولانا حامدی ئیسفه هانی
  - 7- قازی لوتفوللا یوسفی حیلمی
  - 8- شیخ عهبدوللا شیخ محمودی شهیسته ری و ....
- بۆ بهرچاوپروونی زیت، هه ندی له بهرهمی نوسهران و ئه دهبانی سه رده می عوسمانیهی کان که به زمانی فارسی نووسراوه و که وتۆته بهر دیدی خوئنه ران لیره ئاماژه یان پیده کهین که بریتین له:
- بهزم و پهزم به ناوی ئه میرپورهان هه ندین ئه حمده له لایه ن عه زیز ئه رده شپری ئه سته ر ئابادی نووسراوه له سالی 1397ز
  - ریساله ی هیأت له لایه ن زینالدین ملا علی بن مجد قوشچی له سالی 1474
  - المطالب العالمیه له عیلمی که لام له لایه ن حسن بن مجد شاه فتاری له سالی 1481 نووسراوه.
  - مرآت الصحه به ناوی سوئتان بایه زیدی دووم کراوه و له لایه ن غیاث الدین محمه دی ئیسفه هانی له سالی 1490ز نووسراوه.
  - بحر الخرائب (عه روز و به دبع) له لایه ن قازی لوتفوللا یوسفی چه لپی
  - فه ره نگی زمانی تورکی به فارسی له لایه ن خه تیبه رۆسته م مهوله وی له سالی 1498ز
  - افکار الشریف به ناوی سوئتان بایه زیدی دووم له لایه ن سه یدشه ریف موئه لای له سالی 1502ز نووسراوه.
  - هه شت به هه شت (میژووی هه شت سوئتان له سوئتانه کانی عوسمانی) ادریس بن حسام الدین علی بدلیس له سالی 1520ز نووسراوه
  - تاریخی سوئتان سه لیمی یه که م، قازی شیخ که بیر له سالی 1523ز
  - نگارستان به شیوه ی گوئستان سه عدی له لایه ن شه مسه دین ئه حمده سلیمان به گ له سالی 1533ز نووسراوه.
  - شه رچی ریساله ی هیأت مه لاعلی له لایه ن مصلح الدین مجد بن صلاح لاری له سالی 1571ز نووسراوه.
  - ئه بولفه زل محمه د ئیدریس به دلیمی له سالی 1574ز نووسراوه (گلشنی، -: 6)
- دوابه دوا ی له ناوچوونی ده ولته تی عوسمانی و دامه زراندی کۆماری تورکیا له ۱۹۲۳ز و سیاسه تی فه ره نگی و رۆژئاواییانه ی ده سه لاتداری تورکیا، زمانی فارسی له ناوه نده کانی فیکاری و خوئیدن لادراوه و نوسین به ئه لفویته ی ئیسلامی قه دهغه کرا.
- له ئیستادا زمان و ئه ده بیاتی فارسی له زانکۆکانی تورکیا ده خوئندریته و به شیوه ی فه رمی له زانکۆی ئه سته مبول له سالی 1938ز ده ست به وانه گوئنه وه ی فارسی کراوه ئه ویش به هه ولی رۆژه لاتناسی ئه لمانی "هیلموئ ریتر" ده ستی به کاره کانی کردووه و له زانکۆکانی تری وه ک ئه نکارا، قونیه، ئه رزروم، کیریکی قه لعه، زمانی و ئه ده بیاتی فارسی ده خوئندریته.
- له ئه دهبیه هاوچه ر خه کانی تورک که خه ریکی لیکۆئینه وه بوونه ده توانین له پرۆفیسۆر ئه حمده ئاتاش، ته حسین یازیچی و عه دولباقی گولپی نازلی ناو به بین که کتیبه کانی ترجمان البلاغه و سه ندبا دنامه یان شه رح و نه قد کردووه.
- به شیوه یه کی گشتی به و پێیه ی نزیکه ی سه دان سال زمان و ئه ده بیاتی فارسی له ناسیای بچووک و ئیمپراتۆریه تی عوسمانی و تورکیای نو ی په ره ی پیدراوه و به هۆیه وه به ره مه مه کانی ئه دهبانی سه رده می سه لجوقی و عوسمانی نووسراوه ته وه لیکۆله رانی تورک له بواری میژوو و میژووی ئه ده بیات به ناچار ی پێویسته بگه رینه وه سه ر ئه و سه رچاوانه ی که به زمانی فارسی نووسراوه و بۆته به شیخی هه ره گرنگی میراتی ئه ده بی تورکه کان.
- ته وه ری دووم: (تحفه الاحباب) له ناوئینه ی ئه ده بیاتی فارسیدا**
- (تحفه الاحباب) ی شیخ عوبه یدوللا ی نه هری و (تحفه المریدی) وه فای شاعیر**
- وه فای ناوی ته واوی عه بدولره حیم کوری مه لا غه فور کوری میرزا نه سه رولایه له تایه فه ی ئه وره حمان به گه و له کرمانجی موکریان بووه به و هۆیه ی که شیخ عوبه یدوللا ی نه هری به میرزا ناوی هیناوه و بانگی کردووه بۆیه به میرزا عه بدولره حیم ناسراوه. (ده شتی، ۲۰۱۱: ۶۸)
- وه فای له سالی 1319 دیوانی مه سنه ویاتی شیخ عوبه یدوللا ی نووسیه ته وه و له لای جه ناب قازی موحه مه دی خزری دانراوه. به یینی به لگه نامه کان، وه فای له خانه قای نه هری سه رده میکی دره وشاوه ی ژبانی ده ست پیکردووه له روی باری کۆمه لایه تی و ئایینی و له روی فیکری و ئه ده بیسه وه به ته واوی پێگه یشته وه و له خزمه ت شیخ عوبه یدوللا ی نه هریدا ده ستی کردووه به مه سنه ویات و نووسین و گرنگترین به ره مه ی خۆی به ناوی (تحفه المریدی) بۆ ریبواری رینگه ی ته ریه ت هۆنیوه ته وه. وه فای له نامه یه کدا بۆ شیخی نه هری داوا ی هاوکاری لێ ده کات و شیخیش داوا ی لێ ده کات که ده سته برداری سه فه ریته و له لای بمینته وه و هه ره لوی ده بیته نووسه ر و میرزا و رازگری تایه تی شیخ و ده بیته مامۆستای تایه تی هه رده کوه که ی شیخ محمه د و شیخ عه بدولقادر که فیری زمانی فارسی کردوون.
- تحفه المریدی وه فای بریتیه له بیره وه ریبه کانی وه فای له باره ی گیرسانه وه ی له خانه قای نه هری، که شف و که راماتی ئه و بنه مائه یه و باس و خواسی خه لیفه کانی ته ریه تی نه قشه بندی.
- وه فای له دیوانی شیعری خۆی و به زمانی فارسی به تیکه له کیش کردنی غه زلی به ناو بانگی ((الا یا ایها الساقی)) حافزی شیرازی له سه ره تای دیوانه که یدا باس له خۆشه ویستی خۆی بۆ ریه ری ته ریه ت شیخ عوبه یدوللا نه هری ده کات به قوتی ته واو و کاملی هه موو موریده کانی ته ریه ت ناوی ده بات که به هۆی په حمه ت و سۆز و لوتفیه وه هه موو قۆناغه کانی ریه ری پر له ئاسته نگه کانی ده ریای عیشق ده بردریته، که سیک که جه مال و روخساری ئه وه نده جوانه خوئناو ده کاته دلێ هه زاران ریبوار. به م دیره شیعرا نه ده ست پێ ده کات:
- عبیدالله رئیس مرشدان و قطب کاملها

به بزم خاص از رحمت نگاهی بر دلها
به جوش آمد سپاه عشق و زد راه تحملها

((الا يا ايها الساقى ادرکاسا و ناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلهها))

بهم دیره شیعرانهش کوتایى به شیعره کهى دههئیت:

وفایى وار روزى تا در میخانه رو حافظ

بنه در جای جام می دل و جان در گرو حافظ

شراب یخودى بستان ببر عمرى ز نو حافظ

حضورى گر همى خواهى از او غایب مشو حافظ متى ماتلق من تهوى دع الدنيا و اهله (دهشتى، ۲۰۱۱: ۳۳۰)

له سهرله بهرى ئەم بیره وهه ریبانه دا هه میسه شیخ عوبهیدوللا به وهفایى وتووو میرزا و تهنیا لهیهك شوپن به وهفایى ناوی بردووو، ئەویش ئەو کاته بوو که وهفایى به رهنجایى مؤلەت له شیخ دهخوازى بۆ سابلاخ دهگه رپتهوه له سابلاخه وه شیعرێك بۆ شیخ دنووسى که ئەمه سهره تاکه یه تی:

ندانم با وفاداران جفاکاری چرا کردی چه نیکی از جفا دیدی، که بر جای وفا کردی

شیخ وهلامیكى بۆ دهئیرتهوه که سهره تاکه یی بهم رسته یه دهست پیده کات: عزیزمن میرزا وهفایى (عزیزى من میرزا وهفایى) دواتر ئەم دیره شیعره بۆ وهفایى دنووسیت که دهئیت: بهو هه موو دوژمنایه تیه وه که کردت، بیره وه که دوستانه تیمان ههر وهك خۆیه تی.

با اینهمه دشمنی که کردی باز آى که دوستی همان است

بهو پتیه یی بیره وهه ربه کانی وهفایى سه رچاوه یه کی رهسەن و باوه رپیکراوه له باره یی ژیان و گوزهرانى شیخی نه هری و بارودوخى ژیان و شوپشه که یی که تیایدا چه ندين لایه نی تابه تی شیخ عوبهیدوللاى نه هری و وهفایى دهخاته روو که به کورتى ئەمانه ن:

- ئەو ماوه یه یی چوارده ساله یی که وهفایى میرزای شیخ بووه زۆریه یی ئەو نامه نه یی و گرنگ و دیپلوماسیانه یی شیخ بۆ دوستان و لپرسراوان و سه رانی ههردوو ولاتی قاجاری و عوسمانی و بالیوزخانه کانی بیانی نووسین ئەوه وهفایى بۆی نووسین. له بهرامبه ریشدا شیخ بره وایه کی یه کجار زۆری به وهفایى هه بووه و وهفایى دهئیت: ((هه میسه کیسه و مۆرى موباره کی حه زه رته یی شیخ له لای من بووه، مه گه ر جاروبار مۆرکردنی هه ندى نامه یی مه ره مانه)). (حه مه باقی، ۲۰۱۰: ۲۵)

وا دیاره شیخ عوبهیدوللا، کرمانجی خواروی به باشی زانیوه و وهفایى ئەم دیالیکته یی ناوانه زمانى کوردی و باس له گالته یه کی شیخ ده کات. له و کاته یی نانی جو و دوایان داوه به وهفایى نامه به ک بۆ شیخ دنووسیت که چاره یه کی لى بکات شیخیش به ده م گالته وه دیره شیعرێکی فۆلکلۆری بۆ وهفایى خۆیندۆته وه:

نانی جو و دۆی ترش دهخۆی بخۆ، ناخۆی چش

- له هه ندى جیگه یی بیره وهه ربه کانییدا وهفایى به ناشکراو و بى په رده ناكار و په وشتی شاریبانه دنوونج و شیخیش جارجار به وهفایى دهئیت: شاری، بهخۆشی دهئیت: کرمانج. ئەو ماوه یی چوارده ساله یی وهفایى له خزمه تی شیخ عوبهیدوللاى نه هری بووه نزیکتین شایه تی زۆر روداوی میژوی بووه به لام ئەوه یی جی سهرنجه وهفایى خۆی له باسی روداوه کانی سیاسی پاراستوو و زۆرکه م وهك ئاماژه یی کورت و راگوزاری هیمای بۆ کردوون. (حه مه باقی، ۲۰۱۰: ۲۸)

له تحفه المریدین و له به شی شه شه م که له چاپی کوردیه که یی و فارسیه که یی بۆته به شی یه که م باس له شیخ عوبهیدوللاى نه هری ده کات له سه ر ته ختی رابه رایه تی ته ریه قه ت که تیایدا له رپگه یی ئالوگۆری نامه و دیره شیعره وه وهفایى و شیخ په یوه ندیان له گه ل یه کتر هه بووه و به تپروته سه لی باس له چۆنیه تی رۆشتنی وهفایى بۆ نه هری و گیرسانه وه یی له حوجره یی نه هری ده کات. وهفایى باسی سه رده یی شیخ ده کات و له مه دح و وه سفی زاتی شیخ دا ده ئیت که رۆژگار ییو به رۆژگار یی دیکه و سه رده میکی ریک و پیک هاته کابه وه. وهفایى کاتیک باس له که راماتی شیخ و مه دحی روخساری شیخ و هیز و توانای که س و ئاییی ناوبراو ده کات و به به رده وام باس له وه ده کات له گه ل ته ریه قه ت، شه ریه تی په ییره و کردوو و چاکه کار یی سه رده یی خۆی بووه. له به شی یه که م چه ندين نمونه یی لى ده گیریته وه که له مه جلیسه کانی شیخ رویداوه سه باره ت به بابته تی شه رعی و موناقه شه یی نیوان موریده کان. ههروه ها باس له چۆنیه تی تاعه ت و عیباده تی رۆژانه یی شیخ و زیکری ناوبراو ده کات و وهفایى دهئیت:

ای غبار آستان کحل چشم راستان ای کلاه پاسبانت فخر تاج خسروان

ئەى تۆزوخۆلى بهر دروازه کهت کلی چاوی راستان، ئەى کلاوی پاسه وانیش، فه خری تاجی سهروه ران.

وهفایى دواتر باس له چۆنیه تی گیرسانه وه یی خۆی له لای شیخ ده کات و بهم شیوه یه ده دوت:

عشق هات، توانا و تینی عاقلی برد

لافاو هات، له رى درک و چقلى برد

وهفایى! کانی که لله و مه چه کی شیرین ده رکه وى

ئیتر ته له که ی رپوی و فیللی برد (حه مه باقی، ۲۰۱۰: ۳۹)

به شی کوتایى بریتیه له کات و چۆنیه تی کۆچی دواپی عوبهیدوللاى نه هری و له ویدا باس له وه ده کات که له تاو دورى شیخ، نامه یه کی بۆ ناردوو و شیخ به نامه به ره که یی گو توه که سه به یی وهلامی وهفایى ده ده مه وه به لام هه ر ئەو شه وه توشی رشانه وه بووه و کۆچی دواپی کردوو له گۆرستانی موعه للاى مه ککه به خاک ده سپێردیت. هه ر له وى قه سیده یی ماته م و غه زه لى به ناوبانگی دنوسیته وه و ده ئیت:

له باغان ئاه و نالین دى، ده ئین شای نیو گولان رۆی

له مه یخانان سه دای شین دى مه گه ر پیری موغان رۆی

له به شی دووم و سبیه م به تپروته سه لی باس له که رامات و عیلمی غه یی شیخ و خه لیفه کانی شیخ ده کات و له به شی کوتاییدا باس له هه شت زاراوه یی باوی نیو شیخانی ته ریه قه تی نه قه شه ندى ده کات.

تحفه الاحباب و مهسنهوی مهولانای رومی

دیوانی شیخ به شیوازی قالبی مهسنهوی نوسراوه نه گهری دو غزه لیشی تیدایه به لام به شی هره زوری دیوانه که مهسنهوی به تیایدا شیخ به جوانترین شیوه و به نازادی ته و او له هیئانی سهروای جیاواز بنه ما فیهی و تهریقته خوی خستوتته روو. ئەو دیوانه هاوشیوهی مهسنهوی مهسنهوی مهولانای رومی نوسراوه. شیخ بۆ نووسینی مهسنهوی به کهی هاوشیوهی مهولانا که به هوی حسامه دینی چه له بی و عه شقی بی پایانی بۆ ئەو نوسراوه به هوی خوشه ویستی که سیک به ناوی ئەحمده هونیوه ته و ه و ریک به رامبه به حسامه دینی چه له بی هاتوه. ئەو ئەحمده ناوه بریتی به له که سیک زانای دینی سهردهم به ناوی مهلا ئەحمده دی کوری مهلا نه سیری هه رکی کاتونا له ماموستایانی تهریقته نه قشبه نندی. مهلا ئەحمده هاوشیوهی حسامه دینی چه له بی موریدیکی مه حرهم و رازگر و جیکه ی باوه ری شیخ عوبه یدوللا بووه و توانیوه بیته نیوه ندگیری نیوان شیخ و موریده کانی تاوه کوسه رجهم نهی و رازو پیوستیه کانی ریکای ناسینی خودا بۆ موریده کانی باس بکات، ئەحمده موریدیکی جی ی باوه ره که وته کانی شیخ له باره ی تهریقته ته و به جوانترین شیوه ده خاتهروو. وهک بورهانه دین وشه مس و سهلاحه دین که گاریگه ریان له سه ره مهولانای رومی دا هه بووه.

شیخ ده لیت :

احمد بردار شمشیر از نیام
تیغ بردار و بکن فتح سخن
مثنوی شاه از تو شد پدید

فتح کن این داستان و این کلام
کز فتوح گشت روشن انجمن
فتح این گنجینه را ککلت کلید

تو مرا همچون حسام الدین بدی نامق احوال شاه دین بدی (دعاگو، ۱۳۷۸: ۱۳۲)
ههروهک چون مهولانا زوری جار له دیوانه کهیدا ناوی حسامه دینی هیئاوه که تیایدا له هه موو بهرگه کانی مهسنهوی جگه له ده فته ری به کهم هه مووی به پیشه کیه که له باره ی حسامه دینی چه له بی ده ست پنده کات وهک:

ای ضیا الحق حسام الدین راد
که فلک و ارکان چون توشاهی نژاد

تو به نادر آمدی درجان و دل
ای دل و جان از قدم تو خجل (سروش، ۱۳۷۶: ۴۲۵)

شیخ عوبه یدوللای نه هری له چه ند دیره شیعیریک باس له هوی کاری نووسینی ئەم مهسنهوی ده کات و به ئاشکرا باس له وه ده کات که بویه ئەم مهسنهوی نووسیه ته وه تاوه کوو حقیقه ت و راستیه کانی مهسنهوی مهسنهوی مهولانای رومی بۆ موریده کانی باس بکات و به م شیوه ده لیت که دیره شیعه کانی بریتین له کلیلی شیعه کانی مهولانا:

علت غایب ز تالیف این کتاب
مثنوی مولوی مستطاب

نزد مولانا جلال الدین همین
که نشان بدهد ز شور عاشقین

این کتاب مثنوی این فقیر
شد کلید نکتته های آن امیر (دعاگو، ۱۳۷۸: ۱۳۳)

مهسنهوی شیخ عوبه یدوللا هاوشیوهی مهسنهوی مهولانا پرپیته له حیکایه ت و داستان بۆ ئەوه ی زیتر بابه ته دینی و شه ری و تهریقته خوی بۆ مورید و خلیفه کانی به بیان بکات و به رتبه ری ریکه ی ریبوارانی که شف و شهودی داناوه.

کرده در ضمن حکایتها بیان
ابلهان را مینماید داستان

بهر طلاب طریق اولیا
گشت مفتاح رموز اصفیا (دعاگو، ۱۳۷۸: ۱۲۲)

له مهسنهوی شیخ عوبه یدوللا نیکه ی ده حیکایه ت و داستان هه به که تیایدا باس له تهریقته نه قشبه نندی و حال و گوزهران و که رامه تی شیخه کانی پیش خوی و به تایبه تی به هانه دین محمه دی نه قشبه نندی ده کات که تیایدا باس له رودای بینینی سه گ و قوماریزی ده کات.

شاعیر به ناوهیئانی مهولانا له دیره شیعه کانی ئامازه بۆ به ره که تی شیعه کانی ده کات و له ویدا باس له وه ده کات که پیوسته مرؤف هاوشینی پیاوانی زانا بیت بۆ ئەوه ی ریکه ی راست بگره بهر و هه ره له م سۆنگه یه ش خه لکی نه زانی به مار شوبه اندوه که ده بیته هوی گیان له ده ستدانی مرؤف که ئامازه یه به داستانی وه لمی گویدریت بۆ ریتی که له مهسنهوی مهولانا هاتوه. شیخ له و دیره شیعه کانی باس له مهولانا و دیره شیعه کانی ناو مهسنهوی مهسنهوی مهولانای رومی ده کات:

هست مولانای رومی را در این چند بیتی خوشتر از گل انگبین

نقل می دارم برای میمنت
از سر اخلاص آن ذی مکرمت

صحبت مرد خدا مردت کند
صحبت هر ناسزا سردت کند

مار بد جانی ستاند از سلیم
یار بد آرد سوی نار جحیم

هرچه مولانا بگفتا زین حضور
نص قاطع دان تو در بین النصوص (دعاگو، ۱۳۷۸: ۱۲۹)

شیخ عوبه یدوللا و جامی

شیخ خوینده وارنکی سهردهمی خوی بووه که به ره مه نه ده بیبه کانی پیش خوی و به تایبه تی پیرانی تهریقته نه قشبه نندی به جوانی خوینده ته وه و له ناوه رۆک و په یامه کان به باشی تیگه یشتوه. کاریگه ری شاعیرانی پیش خوی له سه ره شیوازی شاعیری و به تایبه ت مهسنهوی تحفه الاحباب به روونی دیاره و هه ره بویه ش هه ندیجار ناویان ده بات و هه ندی جاریش هه ولی داوه به شیوازی پیشیان شیعه بنوسیت و باس له ئادابه کانی تهریقته بکات. یه کیک له شاعیره هه ره گه وره کان که پنده چیت کاریگه ری زوری له سه ره زیان و شیوازی شیعی شیخ هه بوو بیت مهولانای جامیه. به و پییه ی له قالبی مهسنهوی شیعی هونیوه ته وه به چاولیکه ری له مهولانای رومی و جامی شاعیری به ناوبانگی فارسی بووه. نوره دین عه بدولرچه مانی نیرامه دینی ئەحمده دی محمه دی جامی یه کیک له زانایان، شاعیران و عاریفانی به ناوبانگی سه ده ی نویه م بووه. به وته ی یه کیک له موریده کانی به ناوی عه بدولرچه مانی لاری نازناوی نوره دین و له قبه ی عیماده دین بووه. جامی له هه رات خه ریکی خویندن و فزیوونی قورئان و ته فسیر و به لاغه ت بووه. جامی له مهسنهوی مهسنهوی مهولانای رومی کاریگه ری نیرامی شاعیری گه وره ی فارسی له سه ره. (حه وت ئوره نگ) به ناوبانگترین مهسنهوی جامیه که له حه وت مهسنهوی پیکه اتوه که کاریگه ری نیرامی، مهولانا، عه روزی سه مه رقه نندی و سه نایی به ئاشکرا پیوه دیاره.

شیخ عوبه‌یدوللای نه‌هری له مه‌سنه‌وی خۆی به زمانێکی ساده و ساکار و به‌پێی کاریگه‌ری به‌ره‌مه‌کانی جامی که گرتن‌ترینیان هه‌وت ئوره‌نگ و نه‌فه‌حاتولئونسى جامییه‌ بابته‌ی دینی، ته‌ریقه‌ت و مونا‌جاته‌کانی خۆی هۆنیوه‌ته‌وه له‌م نیوه‌نده‌شدا له شه‌رحی حال و گوزه‌ران و وه‌سفی شای نه‌قشبه‌ند هه‌ولی داوه‌ زانیارییه‌کانی جامی که له نه‌فه‌حاتولئونس هاتوه‌ به جوانترین شیوه‌ بخاته‌روو. ئه‌و به‌شهی مه‌سنه‌وی که زۆرت‌ترین شیعی‌ری له‌باره‌ی شیخی نه‌قشبه‌ندییه‌ به‌کاریگه‌ری جامی نووسراوه‌ته‌وه. شیخی نه‌هری به‌پێی شیوازی جامی له سه‌ره‌تای مه‌سنه‌وییه‌که‌ی مونا‌جات و پارانه‌وه له‌باره‌ی گای خوی گه‌وره‌ دیت که تیا‌یدا باس له بی‌حالی و بی‌ده‌سه‌لاتی خۆی و به‌نده‌کانی خوی گه‌وره‌ ده‌کات که هه‌رده‌م چاوه‌ڕێی ره‌حمه‌ت و به‌زه‌پی خوان که له گونا‌حه‌کانیان خۆش بی‌ت و له جه‌هل و نه‌زانی پرگاریان بکات.

شیخ به‌پیره‌وی له جامی و شاعیرانی پێش خۆی باس له هۆکاری نووسینی دیوانه‌ شیعییه‌که‌ی کردوه هه‌روه‌ک چۆن جامی له یه‌کیه‌ک له مه‌سنه‌وییه‌کانی به‌ناوی سه‌لامان و ئه‌بسال باسی هۆکاری نووسینه‌وه‌ی ده‌کات و ده‌ئیت:

هۆکاری نووسینی ئه‌م کتیبه‌ له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌ که مه‌زه‌ری ئایاتی لوتف و میه‌ره‌بان‌ی و رق و قه‌هرییه‌ته‌، به‌ئکوه‌ چهند گوتاریک له‌باره‌ی مه‌دح و سه‌نای یه‌زدان بخه‌مه‌روو و به‌ گریان و فیغانه‌وه‌ دوعا بکه‌م له‌به‌ر ئه‌وه‌ی لێ نزیك نیم و دورم لێ پیوسته‌ لێره‌ به‌ گه‌توگۆ باسی لێوه‌ بکه‌م:

خاصه‌ نظم این کتاب از بهر اوست مظهر آیات لوتف و قه‌راوست

در ثنائیش نغز گفتاری کنم در دعایش ناله و زاری کنم

چون ندارم دامن قریبش به‌دست بایدم درگفتگوی او نشست (جامی، ۱۳۷۸: مقدمه)

سه‌ره‌تای مه‌سنه‌وییه‌کانی سلسله‌ الذهب، سه‌لامان و ابسال، تحفه‌ الاحرار، سبچه‌ الابرار به مونا‌جات ده‌ست پنده‌کات شیوازی که دواتر شیخی نه‌هری په‌یره‌وی لێ کردوه به مونا‌جات ده‌ستی به دیوانی شیعییه‌که‌ی خۆی کردوه.

شیخ به یادکردنه‌وه‌ی خوی گه‌وره‌ و چۆنییه‌تی هاتنی له دونیای عه‌ده‌مه‌وه‌ و گه‌رانه‌وه‌ی بۆ لای خوی گه‌وره‌ ده‌ست به مه‌سنه‌وییه‌که‌ی ده‌کات که تیا‌یدا باس له کاره‌ خێر و شه‌ره‌کانی ژیا‌نی دونیای ده‌کات که دوا‌جار له رۆژی قیامه‌ت له‌به‌رده‌م خوی گه‌وره‌ حیساب و کتابی بۆ ده‌کریت ئه‌و خوا‌به‌ی ژیا‌ن و ژیا‌نه‌وه‌ و مه‌رگ هه‌ر به‌ده‌ستی ئه‌وه‌.

الهی بنامت شدم ازعدم بنام تو هم رخت آنجا برم

بنام تو باز از سوی آن دکان به پیشت کشم سود و زیان

بنام تو گویم سؤال و جواب بنامت نویسم خطاب و کتاب (دعاکو، ۱۳۷۸: ۱)

شیخ به‌پێی ئه‌وزانیارییه‌کانی که له (نفحات الانسی) جامی وه‌ریگرتوه‌ باس له ژیا‌ن و سه‌رگوزه‌شته‌ی به‌شیخی زۆر له مورید و په‌ره‌کانی ته‌ریقه‌ت وه‌ک شای نه‌قشبه‌ند، خوا‌جه‌بابای سه‌ماسی، خه‌لیل ئاتای، خوا‌جه‌ عه‌بدولخالقی غه‌جدوانی، مه‌ولانا شه‌مسه‌دین ده‌کات که به‌تیر و ته‌سه‌لی ئه‌م په‌ره‌وه‌ری و ژیا‌نمانه‌ له کتیبی جامی دا هاتوه‌ (دعاکو، ۱۳۷۸: ۲۹۳)

کاریگه‌ری په‌ره‌وه‌ری و ده‌قه‌شیعییه‌کانی جامی له سه‌ر شیخ و مه‌سنه‌وییه‌که‌ی جگه‌ له ناوه‌رۆکی دیوانه‌که‌ که تیا‌یدا باس له زنجیره‌ی په‌ره‌ی بیرانی ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی ده‌کات به‌ناوه‌نیانی جامی و دوغه‌زلی ناوه‌ره‌ی له دیوانه‌که‌ی به‌روونی ده‌رده‌که‌وت شیخ له‌وه‌ دیوانه‌ دو غه‌زه‌لی جامی هیناوه‌ته‌وه‌ که تیا‌یدا باس و سه‌نا و مه‌دحی نه‌قشبه‌ندی ده‌کات و به‌و شیوه‌یه‌ له‌پێش هینانی دو غه‌زه‌له‌ ده‌ست پێ ده‌کات که له وه‌سفکردنی ئه‌و قه‌ومه‌ کریم و په‌زدارانه‌ مولانا‌ی جامی به‌جوانی باسی لێوه‌ کردوون. ئه‌و دێره‌ شیعیانه‌ی له سه‌ر دئی رهبوارانی رێگه‌ی ته‌ریقه‌ت وه‌ک گوڵ وایه‌ و لێرده‌ له سه‌ر هه‌مان شیواز و هه‌مان له‌فه‌زه‌کان هه‌ردو غه‌زه‌لی جامی ده‌هه‌تیه‌وه‌.

در بیان حال این قوم کرام کرده مولانای جامی ارتقام

چند بیتی خوشت‌تر از هر خوشترین سود‌تر بر قلب از گل انگلین

بر همان الفاظ و نظم دلپذیر نقل می‌دارم کلام آن امیر (دعاکو، ۱۳۷۸: ۲۹)

غه‌زه‌لی به‌ناو‌بانگی جامی به‌م شیوه‌یه‌ له وه‌سفی نه‌قشبه‌ندی ده‌ست پنده‌کات که به قافله‌ سالاری ته‌ریقه‌ت ناویان ده‌بات و ده‌یانگه‌یه‌نیتته‌ سه‌ر دوا‌بین مه‌نزله‌گه‌.

نقشبندبه‌ عجب قافله‌ سالارانند که برند از ره پنهان بحیرم قافله‌ را

از دل سالک ره جاذبه‌ صحبتشان می برد دغدغه‌ خلوت و فکر چله‌ را

جندا قومی که دید حق بود دیدارشان محو باشد در شهود سرغیب اسرارشان

جمله در کهف فنا از هستی خود خفته‌اند لیک پندار خواب آلودگان بیدارشان (جامی، نفحات الانس: ۹) و (دعاکو، ۱۳۷۸: ۲۹۱)

شیخ عوبه‌یدوللای و حافزی شیرازی

شیخ عوبه‌یدوللای نه‌هری له سه‌رده‌می‌کدا ژیا‌وه‌ که سه‌رده‌می قاجارییه‌کان بووه‌ له ئیران و عوسمانییه‌کان له تورکیا. به‌پێی په‌وتی باوی ئه‌وکات و به‌پێی شیوازی شیعی‌ری گه‌رانه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی په‌یره‌وی له شاعیرانی پێش خۆی و به‌تایبه‌تی مه‌وله‌وی و حافزی شیرازی کردوه، وا پنده‌چیت به‌ره‌مه‌ شیعی‌ری دیوانه‌کانی ئه‌و شاعیره‌ به‌ناو‌بانگانه‌ی خویندۆته‌وه‌ بوته‌ هه‌وتی دیوانی شیعی‌ری خۆی. به‌ په‌یره‌وی کردن له شیوازی پێشینان له سه‌ر شیوازی عیراقی له چه‌ندین شوێن ئایاتی قورئانی و حه‌دیسێ هیناوه‌ته‌وه‌ که له شیعییه‌کانی حافزی شیرازی زۆر به‌دی ده‌کریت.

حافز له غه‌زه‌لیاتی خۆی دا باسی له چه‌مکی زیندوکردنه‌وه‌ی حه‌زه‌رتی مه‌سیح ده‌کات و به (احیای مسیح)ی ناوی ده‌بات، شیخ به‌ په‌یره‌وی له هه‌مان شیواز و ئوسلوب به‌م شیوه‌یه‌ ده‌دوێت که عیشق سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کی ژیا‌نه‌ و به هۆیه‌وه‌ مردو ده‌ژیتته‌وه‌ هه‌ر وه‌ک چۆن حه‌زه‌رتی عیسی، مردووی زیندو ده‌کرده‌وه‌.

بود احیای مسیحی هم ز عشق گرنبودی عشق کس بودی فلق

گرتوهم فانی ز عشق شوی در حکم چون عیسی مریم شوی (دعاکو، ۱۳۷۸: ۸۳)

حافز ده‌ئیت:

جان رفت در سری می و حافظ به عشق سوخت عیسی دمی کجاست که احیای ما کند
 شیخ دواتر به ناوهینانی ناوی حافظ و نازناوی که به لسان الغیب ناسرابوو دهریده خات که له مه کتبه بی عیشقی حافظدا بالآدهسته و عاشقیکی رنگی عیشقی
 و جوانیبه کهیتی و تیایدا به رهو عیشقی حقیقی ههنگاوده نیت و وهک مردویهک دوباره به عیشقی و جیلوهی باری تهعلا دهژیه تهوه.

سرنطق حافظ عالی خصال شاهد صدق است بر صدق مقال

خود لسان الغیب قول صادق است شرح این را بس دلیل ناطق است (دعاگو، ۱۳۷۸: ۸۳)

شاعیر له درژیهی شیعره کهی له بارهی وهسفی شاهی نه قشبهند و فیریبوونی حه دیس له لای مهولانا بههائه دینی دیک کرانی له دوو دیره شیعردا حه دیسی
 مه شهووری ((اکنت کنزا مخفبا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف)) دههینیتیه وهه که له زوربهی کتیبه عیرفانییه کان و شاعیران هاتوو که نامانجی
 سه ره کی له فهلسه فهی بوون و نهفراندن ده خاتهروو که تیایدا که مالاتی جوانی خوای گه وره ته جلی و دهرده که ویت. خوای گه وره باس له وه ده کات که
 گه نجینه یه کی شاراه بوم و ده مویسست گه وره پی و که مالی من بزنان. به پیی به لگه کان له کاتی موناجاتی حه زرتهی داود له گه ل خودا باس له خه لقی دونیا
 کردوه و له لایه ن خوای گه وره و له وه لمددا خوا پیی گووتوو. (اعلی، ۱۳۷۶: ۱۲۰)

شیخ عوبه یدوللای نه هری به پیی نه وه حه دیسه وه و به شیوازی حافزی شیرازی نه م دو دیره شیعره ی له مه سنه وهی هونیه ته وه و باس له دروسستبوون
 و خیلقه تی دونیا ده کات:

از پی عشق است موتی را حیات هم ز عشق آمد دو عالم را ثبات

کنت کنزا را حدیث قدسی دان بعد از آن احببت ان اعرف بخوان (دعاگو، ۱۳۷۸: ۸۳)

مه سنه وهی (تحفه الاحباب) و (رشحات عین الحیات)

(فخرالدین علی حسین واعظ کاشف) ی نووسه ری کتیبی رشحات عین الحیاته. کتیبیک که له بارهی شهرجی حال و گوزهران و وهسفی حالتی شیخانی
 ته ریه تی نه قشبهندی و که راماتی شیخه کانی ته ریه تی له سالی ۹۰۹ کوچی له لایه ن فه خره دین عه لی سه فی کوری مه لا حوسینی واعزی کاشفی به زمانی
 فارسی نووسراوه.

کتیبی ره شه حات له دوو بهرگدا نووسراوه که تیایدا جگه له شهرجی حالی شیخه کانی ته ریه تی گرنگترین وته کانیا ن ناماژه ی پیکراوه. نه م کتیبه چواره مین
 کتیبه تاوه کوو سه ره تای سه دهی ده یه می کوچی به زمانی فارسی نووسراوه ته وه و یه که مین کتیبه که به زمانی فارسی باس له پیشینانی ته ریه تی نه قشبهندی
 کردوو. نووسه ری کتیب خوی له پهیره وانی جامی شاعیر بووه. شیخ عوبه یدوللا به کاریگری ره شه حات له به شی ژیاننامه و وهسفی بههائه دینی
 محه مه دی نه قشبهندی و نه میر سه ید که لال، خواجه محه مه دی پارسا، عه لانه دینی عه تار شیعره ی هونیه ته وه و له سی به شی سه ره کی مه سنه وه یه که ی
 باس له ناکار و ره وشت و که رامه تی نه و زاته پیروزانه کردوو. ره شه حات ده قیکه که جگه له وهی به شیوازی په خشان نووسراوه له زوربه ی شوینه کان
 چه ندین دیر له شیعره ی مه سنه وهی هیناوه که به شیک هی خودی نووسه ره و به شیک هی شاعیرانی پیش خویبه تی وبه وردی باس له بنه چه ی ساداتی
 نه قشبهندی ده کات. (کاشفی، ۲۵۳۶: ۳)

له ره شه حات و مه سنه وهی شیخ عوبه یدوللای نه هری هه شت زاراهوی باو له ناو مه شایه خی مه زنی نه قشبهندی هاتوو که شیخ عوبه یدوللای نه هری
 به چاولیکه ری و کاریگری ره شه حات نووسیه ته وه که بریتین له زاراهوی خواجه عه بدولخالقی غوجه وانی. (کاشفی، ۳۵۳۶: ۴۴)
 شیخ له باره ی زاراهوی یاداشتی خواجه عه بدولخالق ده نیت: بیجگه له یادی حه ق شتیکیر به دل رانه بوریت و به پی دنگی یادی حه ق بکه تی و دل و
 ده رونت له هه موو شتیکیر پاک بکه یته وه و هه رده م ناگاداری دل و ده رونت بی بو نه وهی یادی هیچ که س و شتیک جگه له حه ق تیایدا جیکیر نه بیت.

نوع دیگر از مراقبه همین که کنی خالی دلت از آن و این

بی مفاعله بدون یادداشت دل چو از خطره فراغت را بداشت (دعاگو، ۱۳۷۸: ۳۲۵)

دواتر باس له زاراهوی موراقبه و نگاهداشت ده کات که زاراهوی سیه می تایبه ت به خواجه خوجه وانی و ده نیت: هه ره وه چون ناوینه یه که له
 ژهنگوی بوون ده پاریزی و پاک و خاوین ده کرتیه وه و جه مالی یاری تیدا به دهر ده که ویت پیویسته دل، له ختوو به دورور رابگریت و نه هیلی هیچ شتیک
 جگه له جه مالی حه ق به دلدا گوزهر، بکات.

آینه چون شد مصفی از کدر انعکاس آید از آن اندر نظر

نام این نوع از مراقبه بدان شد نگاهداشت اصطلاح خواجان (دعاگو، ۱۳۷۸: ۳۲۶)

مه سنه وهی (تحفه الاحباب) و (قودسیه ی) بههائه دینی نه قشبهند (شاهی نه قشبهند)

ریساله ی قودسیه کومه نیک له وته کانی بههائه دینی نه قشبهندی که له کاتی ناخواتنی له کوری زیکر و مه جلیسی موریده کان له سه ره زمانی نه وه نقل کراوه
 و له لایه ن یه کیک له موریده کانی به ناوی خواجه محه مه دی پارسا نووسراوه ته وه و دوای کوچی دوای شای نه قشبهند له سه ره داوای موریده کانی کو
 کراوه ته وه و له هه ندی شوین پارسا به پهیره وی له کتیبی عیرفانی شهرجی کردوو. یه کیک له وه که سانه ی هانی پارسای داوه که نه م وتانه کو
 بکاته وه خواجه عه لانه دینی عه تار موریدی نزیک شای نه قشبهند بووه. بویه ناوی قودسیه بووه چونکه پینان و ابووه له دونیای پیروزی قودسیه وه
 هاتوو و مرؤف هیچ ته سه روفیک تیایدا نه بووه.

بهو ناوانه ش له هه ندی کتیبی عیرفانی و سه رچاوه ی زانستی هاتوو:

انفاس القدسیه، رساله القدسیه النقشبندی، مقالات خواجه بهالالدین نقشبندی، کلمات بهالالدین نقشبندی، الرساله القدسیه البهائیه (پارسا،
 ۱۳۵۴: ۷۶)

شیخ نه هری بهو پییه ی که کتیبی قودسیه له ناو موریداتی ته ریه تی، بهررتترین کتیبه له باره ی زیکر و شیوازی موریدی و پهیره وی له پیری پیواری رنگه ی
 ناسینی خودا بویه پیده چیت به باشی نه وه به ره مه ی خویندوتیه وه و کاریگری ده که کانی نه و وتانه به روونی له مه سنه وهی تحفه الاحباب به دی ده کرتیه
 جگه له باسی زنجیره ی سولاله ی ته ریه تی نه قشبهندی و وهسفی پیشینانی ته ریه تی، شاعیر نه هری له باسی هه ر سی زاراهوی زیکره نه فی و نیسپات و
 وقوف زمانی و وقوف عه ده دی به ناشرکاریگری قودسیه ی له سه ره و له باره ی مرجه کانی زیکره نه فی و نیسپات ده نیت:

در بیان نفی و اثبات ای عزیز
نزد ارباب دل و اهل نجات
ذکر و معنا و قوف قلب هم
جمله سادات و مشایخ در طریق
گردد زین سه یکی ناقص از آن
حبس نفس و هم اطلاق نفس
نزد بعضی هست این دو شرط هم

گوشداری کن بی کشف و تمیز
چند شرطی هست در نفی و ثبات
هرسه شرط لازم آمد بس اهم
متفق هستند بر این سه رفیق
ذکر باطل میشود از اصل آن
بر سر اعداد وتر، ای خوش نفس
لیک شاه این دو ندانسته اهم (دعاگو، ۱۳۷۸: ۳۱۴)

شیخ پی وایه که به پیره و کار له سهری پیوسته زور گرنگی به و بابه ته بدات و له کاتی زیکری نه فی و ئیساتدا به وردی و تیفکری زوره و زیکر و واتای زیکر بزنان که تیکرای شیخه کان له سهر هم رایان که چند مه رجیتی هه یه و پیوسته زیکر و مانا و راوه ستانی دلی تیدابیت هه رکاتیک یه کیک له م سئ بابه ته پشتگوی بخریت زیکری به پیره و کار دروست نیبیه و به تاله. پیوسته زیکر که و پیره و کار که له کاتی زیکری نه فی و ئیساتدا زمانی خوی به گه روویه و بنووسین و هه ناسه له خوی بپریت و به زمانی وشه ی ((ال)) له ناوه راستی ناوکیه و به درئیایی بو ناوچه وانی خوی - که شونئی نه فسی ناطقه یه- بهینیت و وشه ی الله له ناوچه وانییه و تا قوئی واته ژیر نه نیشکی خوی بکشیت و به هیژی خه یال وشه ی الله به دلدا بهیئی به جوریک که ته ورمی گه رمای به دل بگات و له یه که نه فسه دا سئ جار زیکری نفی و اثبات بگات. دواتر به زمانی دل یه ک جار بلیت مجد رسول الله له دوا یه به به رینایی دل، کیشان و هه ناسه فراوان بووه و هه ناسه راگرتن یارمه تی دا نهوسا به یه که هه ناسه سئ جار تا پینج جار تا حهوت جار تا بیست و یه ک جار، زیکری نه فی و اثبات له گه ل هه ناسه راگرتندا بگات. بهم جوړه ده بیت ژماره تا ک بیت. دواتر هه نه دای عه شق و خو شه ویستی خوا رتیواری ریکه بیخود له خوی و وون ده کات. شیخی نه قشبه ند ناگداری و چاودیری به پیوست نازانیت چونکه غه فلهت دینی و پیره و کار هه موو روژی بهیئی فره مانی پیر، ده ب هه زار و یه ک جار زیکری نفی و اثبات بگات. (حمه باقی، ۲۰۱۰: ۲۶۸)

شیخ له مه سنه وی بهم شیوه یه یه سهره و به شیواز و پیره وی له وته کانی به هه اهدینی نه قشبه ندی باسی زیکری نفی و اثبات ده کات:

هم مجد رسول الله نیز
هست راه شغل این ذکر کرام
هم نفس محبوس سازی در درون
کن زبان قلب را جاری به آن
فم برهم بسته لب چسپان به هم
سر نجنبانی و اعضا بیت یکی
ذکر لا اله الا الله گو

شرط گفته اکثر اهل تمیز
که زبان خود بچسپانی بگام
خطرها دفعش کنی از دل بیرون
لیک هرگز می نجنبانی لسان
قلب گویا و بدن ساکن به هم
غیر دل از تو نجنبد یک رگی
هم مجد رسول الله گو (دعاگو، ۱۳۷۸: ۳۱۵)

له باره ی راوه ستانی کاتی و ژماره یی، شای نه قشبه ند له کتییی قودسیه ی و وته کانی دا ئامازه به پیناسه ی هه ریه که له وانه ده کات و ده لیت: ((راوه ستانی کاتی واته ساک و پیره و کار ناگداری نه حوالی خوی بیت که له هه موو کات و ساتیکدا بزانت حاله تی چونه و بزانت هوی شوکره یا عوزره یئانه ووه و بینای کاری سالک له سهر کاتژمیره و بزانت نه و حاله ی به غه فله ته ووه تیده پهریت یا خود ناگداری مه جلسه که یه)). (پارسا، ۱۳۵۴: ۶۳) وه ستانی ژماره یی له پیناسه ی شای نه قشبه ند به و شیوه یه یه که بریتیه به له ره چاوکردنی ژماره ی تا ک له کاتی زیکر کردندا واته نه و که سه ی به زیکره ووه سهرقاله له یه که هه ناسه دان سئ، پینج یا حهوت یا بیست و یه ک زیکر بگات و پی وایه هه رکاتیک که ژماره ی زیکره کان، بگاته بیست و یه ک و هیچ نیشانه یه که ده رنه که ویت له حالی پیره و کار دا نه ووه کار و زیکره که ی بی فایده و بی نه نجام بووه. (پارسا، ۱۳۵۴: ۶۴)

نه نجام:

دوا به دوا ی لیکوئینه ووه له تحفه الاحباب له ناوتینه ی نه ده بیاتی فارسیدا بهم شیوه یه نه نجامه کان ده خه یه نه ووه:

- شیخ عوبه ییدوللای نه هری زمانی فارسی به باشی زانیوه و له لووتکه ی سهرکه شی فارسییژانی کوردزمان دایه.
- شاعیر، دیوانی تحفه الاحبابی هاوشیوه ی مه سنه وی مه عنه وی مولانای رومی نووسیوه و کاریگه ری شیوازی شیعیری مه ولانا به روونی له دیوانه که ی به دی ده کریت.
- شاعیر شاره زاییه کی باشی له نه ده بیاتی کوردی و فارسی و به ره هه می شاعیرانی پیش خوی هه بووه به تاییه تی هاوشینی وه فایی شاعیری گه ووه ی کورد بووه و له م نیوه ده شدا کاریگه ری حافزی شیرازی، جامی، کاشفی و به هه اهدینی نه قشبه ندی له کوی دیوانه که ی به دی ده کریت.
- شاعیر جگه له وه ی له و دیوانه شیعیریه له زمانی خوی باسی ژبانی خوی و پیشینانی ده کات به وردی باس له بنه ماکانی ته سه ووه و به تاییه تی ریبوارانی ته ریه تی نه قشبه ندی ده کات.
- جگه له بابه تی ئاییی و ته سه ووه یه کان نه و به ره هه مه سهرچاوه ی سهره کی وه رگرتنی زانیاریه له باره ی بارودخی کومه لایه تی، سیاسی کوردستانی باکور و شهره کانی سهرده می ژبانی شاعیر که بریتین له جهنگی روس و عوسمانیه کان و رویشتن بو جهاد دژی روسه کان.
- سئ به شی سهره کی نه دیوانه شیعیریه باس له ژبان و وه سفی که راماتی شای نه قشبه ند، به هه اهدینی نه قشبه ند که له گیرانه ووه کانی خاجه عه لانه دینی عه تاره.

سهرچاوه کان:

- ۱- حمه باقی، محمه د، ۲۰۰۰، شورش شیخ عوبه ییدوللای نه هری ۱۸۸۰، موکریانی، هه ولتر
- ۲- حمه باقی، محمه د، ۲۰۰۷، شورش شیخ عوبه ییدوللای نه هری له به لگه نامه کانی وه زاره تی کاروباری ده روه ی ئراندا، بلاوکراوه ی کوری زانیاری کوردستان، چاپ یه که م، هه ولتر
- ۳- حمه باقی، محمه د، ۲۰۱۰، تحفه المریدین، مه لیه ندی کوردلوجی، سلیمان
- ۴- ده شی، عوسمان، ۲۰۱۱، دیوانی وه فایی، نه کادیمیای کوردی، هه ولتر

- ۵- صدیق، زاهیر، ۲۰۱۶، نه‌ه‌ری، کوردستانی نو، سالی بیست و پینجه‌م ژماره 7149
- ۶- مه‌حمود که‌ریم، خالد، ۲۰۱۸، باشوری کوردستان له کوتاییه‌کانی سه‌رده‌می عوسمانیدا، چاپخانه‌ی کارۆ، چاپی به‌که‌م، سلیمان
- ۷- مجد امین، سانج، ۱۹۹۲، کورد و عه‌جه‌م، چاپی دووهم، سلیمانی
- ۸- پارسا، مجد، ۱۳۵۴، قدسیه، انتشارات طهوری، تهران
- ۹- توکلی، مجد رؤوف، ۱۳۷۸، تاریخ تصوف کردستان، انتشارات توکلی، چاپ اول، تهران
- ۱۰- جایی، نورالدین عبدالرحمان، 1378 مثنوی هفت اورنگ، چاپ اول، دفتر نشر میراث مکتوب، تهران
- ۱۱- جایی، نورالدین عبدالرحمان نجات الانس من حضرات القدس، تصحیح مهدی توحیدپور، انتشارات کتابفروشی محمودی، تهران
- ۱۲- دعاگو، سید اسلام، ۱۳۷۸، مثنوی شیخ عبیدالله نه‌ری تحفه‌الاحباب، انتشارات حسینی، ارومیه
- ۱۳- ریاحی، مجد امین، ۱۳۵۰، نفوذ زبان و ادبیات فارسی در قلمرو عثمانی، دانشکده‌ی ادبیات دانشگاه تهران، شماره 75
- ۱۴- سروش، عبدالکریم، ۱۳۷۶، دیوان جلال الدین مجد مولانا، مثنوی معنوی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دوم، تهران
- ۱۵- صفا، ذبیح‌الله، ۱۳۷۸، تاریخ ادبیات در ایران، جلد چهارم، تهران
- ۱۶- طبری آملی، عمادالدین ابی‌جعفر، ۱۳۷۶، کامل بهایی، مؤسسه طبع و نشر تحت نظر جمعی از دانشمندان، قم
- ۱۷- کاشفی، فخرالدین علی بن حسین واعظ، ۲۳۵۶ شاهنشاهی، رشحات عین الحیات، مقدمه‌ی علی اصغر معینیان، جلد اول، انتشارات بنیاد نیکوکار 6 شاهنشاهی.
- ۱۸- بها، افسانه، ۱۳۸۵، تأثیر فرهنگ زبان و ادبیات فارس بر ترکیه، چشم انداز ارتباطات فرهنگی، شماره 28، اسفند
- ۱۹- گلشنی، عبدالکریم، زبان فارسی در قلمرو ترکان عثمانی، هنر و مردم، شماره 173
- ۲۰- مفتاح، الهامه، ۱۳۷۴، نگاهی به روند نفوذ و گسترش زبان و ادبیات فارسی در ترکیه، تهران شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، چاپ اول
- ۲۱- مدرسی، فاطمه، ۱۳۸۴، زبان و ادب فارسی در آسیای صغیر، نامه‌ی فرهنگستان، شماره ۲۵
- ۲۲- نخجوانی، حسین، ۱۳۴۱، نفوذ زبان و ادبیات فارسی در ترکیه در دوره‌ی آل عثمان، دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز، شماره 60 بهار
- ۲۳- جلیلی جلیل، 1987، انتفاضه الاکرد عام 1880 ترجمه من الروسیه کوس قه‌فتان، مطبعه الزمان بغداد
- ۲۴- جلیلی، جلیل، ۲۰۱۳، الحركة الكردیه فی العصر الحدیث، ترجمه عبدی حاجی، اربیل: تاراس
- ۲۵- علی، عثمان، ۲۰۱۱، الحركة الكردیه المعاصر، التفسیر، اربیل
- ۲۶- فتح‌الله، جرجیس، ۲۰۱۲، مبحثان علی هامش ثورة الشیخ عبیدالله نه‌ری، اربیل، دار آراس للنشر